

הפן הנשי של חג החנוכה

מי הייתה הצעירה שהפיחה במכבים את רוח המרד, מי הייתה האישה שסייעה למכבים לנצח את המלחמה, ומדוע הנשים סבלו מהיוונים יותר מכולם?

חברת למרצה

תובנות לחיים

טעימה מתורתו של הרבי

חנוכה

THE
SHLUCHIM
OFFICE

לתרומות והקדשות, צרו קשר: jewishinsights@shluchim.org

©

Published and Copyright 2022 by

Shluchim Office International

816 Eastern Parkway, Brooklyn, NY 11213

718.221.0500

5783 - 2022

נוסד בימי השבעה לזכרון ולע"נ הרב גבריאל נח וזוגתו רבקה הי"ד הולצברג
שלוחי הרבי במומבאי, הודו

תוכן השיעור:

5. א. חלקן של הנשים בחג החנוכה.....

נשים פטורות ממצוות עשה התלויות בזמן (מקור 1), וזאת משום שהן רוחניות יותר. שואל הרבי, באם כן, מדוע נשים חייבות במצוות נר חנוכה (מקור 2)? ומסביר, שמפני שהגזירה הייתה גם על נשים, והניצחון אף הוא הגיע על ידי אישה, לכן, גם הנשים מחויבות בה. המדרש מפרט את המעורבות העמוקה של הנשים בגזירות היוונים ובניצחון המכבים (מקור 3).

9. ב. האם מותר לצאת למלחמת התאבדות?.....

מי התיר למכבים למסור את נפשם? הרמב"ם מפרט שעל היהודי למסור את נפשו רק בשלשת העבירות החמורות, ובכל השאר – יהרג ואל יעבור (מקור 4). על פי הכללים הללו, לכאורה היהודים בזמן נס חג החנוכה לא היו אמורים למסור את נפשם?

אמנם, כאשר זוהי שעת ישמד, יש למסור את הנפש אפילו על מצווה קלה (מקור 5), אך זהו רק כשהקלסים מגיעים לאדם ומכריחים אותו לעבור על איסור, ואין הכוונה שעליו לצאת מעצמו למלחמת התאבדות מול המעצמה החזקה בעולם.

11. ג. קדושת האומה.....

מסביר הרבי, שמכיון שהגזירות היו נגד עניינים של טהרת המשפחה והאומה, לא התחשבו היהודים בשיקולים לוגיים, ומסרו את נפשם למעלה מטעם ודעת. (ראה את פסק הכסף משנה בנושא (מקור 6)). הנשים היו אלו שעוררו את הרגש הזה בעם, ולכן הן זכו להיות אלו שמביאות את הניצחון.

מכיון שמסירות הנפש של עם ישראל הייתה למעלה מן השכל, כך גם הנס – השכר – היה למעלה מן הטבע, ניצחון של מעטים מול רבים, ונס פך השמן.

מדוע היו צריכים את נס פך השמן? הרי על פי הלכה מותר להדליק בשמן טמא בסיטואציה שכזו! (מקור 7). מסביר הרבי, שמכיון שבני ישראל מסרו את נפשם לפני משורת הדין, לכן עשה להם ה' נס, שיוכלו להדליק בשמן טהור לפני משורת הדין.

פתיחה

המכבים מתמרדים נגד הגמון שמבקש לחלל נערה יהודייה בליל נישואיה, והורגים אותה, את שריו ואת עבדיו. כתוצאה מכך, העיר מושמת במצור. אישה יהודייה מבקשת לצאת מהעיר הנצורה ובליבה תכסיס מסוכן שעלול לעלות לה בחייה.

מי הייתה האישה, מה היא רצתה לעשות, האם הצליחה לבצע את הפעולה המסוכנת, ומה כל זה אומר לנו?

שיעור על מסירות נפש, ועל ה"צעד הנוסף".

השיעור לחג החנוכה

משיחת ליל נר חמישי דחנוכה, בעת הקבלת פנים, ה'תשי"ב
הנחה בלתי מוגה
תורת מנחם חלק ד' עמ' 232

א. חלקן של הנשים בחג החנוכה

אילו מצוות אינן חלות על נשים?

מקור 1 תלמוד בבלי, קידושין, דף כ"ט עמוד א'

לתלמיד עמ' 3
כָּל מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁהִזְמַן גְּרָמָא - אֲנָשִׁים חִיבִין, וְנָשִׁים פְּטוּרוֹת, וְכָל מִצְוֹת עֲשֵׂה שְׁלֵא הִזְמַן גְּרָמָא - אֶחָד הָאֲנָשִׁים וְאֶחָד הַנְּשִׁים חִיבִין. וְכָל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, בֵּין שֶׁהִזְמַן גְּרָמָא בֵּין שְׁלֵא הִזְמַן גְּרָמָא - אֶחָד הָאֲנָשִׁים וְאֶחָד הַנְּשִׁים חִיבִין.

נשים חייבות במצוות "עשה" שיישומן אינו קשור לזמנים קבועים, ופטורות ממצוות "עשה" שיישומן קשור לזמנים מסוימים.

לדוגמה: את התפילין מניחים ביום ולא בלילה ולכן נשים פטורות. מצוות ישיבה בסוכה חלה בין התאריכים ט"ו-כ"ב בתשרי, וגם ממנה נשים פטורות, וכן הלאה במצוות התלויות בזמן.

לעומת זאת, ברכת המזון היא מצווה שאין לה משבצת קבועה בלוח השנה העברי, לפיכך גם הנשים חייבות לברך ברכת המזון לאחר אכילת לחם. כמו כן, הן חייבות במצוות קביעת מזוזה, וכן הלאה במצוות שאינן תלויות בזמן.

מדוע נשים פטורות מחלק גדול של המצוות?

הרבי מסביר בשיחה (לקיש חכו ע' 267), שזהו מכיוון שאצל נשים מאירה באופן טבעי האמונה בהשם הרבה יותר מאשר אצל הגברים, לכן לא צריך לצוות עליהן כל דבר, והתורה סומכת עליהן שיעשו את הדבר הנכון גם ללא ציווי.

<< הרבי

נשים חייבות במצוות נר חנוכה

לתלמיד עמ' 3
במצות הדלקת נרות חנוכה מצינו שגם נשים מחויבות בה, כפי שכתוב בגמרא¹ "נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס".

ושני פרטים בזה:

א) "הגזירה הייתה מאד עליהן"², וכלשון הרמב"ם³ "פשטו ידם בממונם ובבנותיהם", וכמבואר בפירוש רש"י⁴. ב) ההצלה מהגזירה נעשתה על ידי אשה⁵.

ומפני זה - אף שמצוות נר חנוכה היא מצוות עשה שהזמן גרמא, וכל מצוות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ממנה⁶ - מחויבות בה גם הנשים.

על פי מה שלמדנו, מתעוררת שאלה בנוגע לחג החנוכה. המצווה של החג היא הדלקת נרות חנוכה בכל ערב במשך שמונה לילות, החל מליל כ"ה בכסלו. זו מצווה שמוגדרת בזמן, ונשים היו אמורות

(1) שבת כג, א.
(2) תורה שאף - מגילה ד, א.
(3) ריש הל' חנוכה.
(4) שבת שם (ד"ה היו). וכן ברין שם (ד"ה שאף). ועוד.
(5) רש"י, ר"ן ותוס' שם. ועוד. וראה אנציק' תלמודית ערך חנוכה (ע' רמז).
וש"נ.
(6) קידושין כט, א.

(1) שבת כג, א.
(2) תורה שאף - מגילה ד, א.
(3) ריש הל' חנוכה.
(4) שבת שם (ד"ה היו). וכן ברין שם (ד"ה שאף). ועוד.

להיות פטורות ממנה. בפועל, ההלכה מכלילה אותן בחובה זו, בדיוק כמו את הגברים.

הרבי מצטט את הגמרא שמסבירה שמפני שהגזירה נוגעת במיוחד לנשים, והניצחון אף הוא הגיע על ידי אישה, לכן, אף שמצוות עשה התלויות בזמן אינן חלות על נשים, הוחרגה מצוות חנוכה מהכלל, עקב השותפות המרכזית של הנשים בסיפור החג.

נקרא עתה את המקורות, ונלמד איזה חלק מהגזירה חל על הנשים, ומי הייתה האישה שהביאה את הניצחון.

מקור 2 תלמוד בבלי, מסכת שבת, דף כ"ג עמוד א'

תלמיד דָּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: נְשִׁים חַיִּיבוֹת בְּנֵר חֲנוּכָה שְׂאֵף הֵן הִיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֵּס.
עמ' 3

רש"י

הִיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֵּס: שְׂגָזְרוּ יְנָנִים עַל כָּל בְּתוּלוֹת הַנְּשׂוֹאוֹת לְהַבְעֵל לְטַפְסָר תַּחְלָה וְעַל יַד אִשָּׁה נַעֲשֶׂה הַנֵּס.

"הן היו באותו הנס", הוא עיקרון שמחריג מצוות עשה שהזמן גרמן מהפטור שחל על הנשים, ומחיל עליהן חובה שווה לגברים, בנימוק מיוחד שאלו מצוות שנועדו להנציח ניסים מיוחדים שנעשו לעם ישראל – הן גברים הן נשים. התלמוד מביא כמה דוגמאות: מצוות שתיית ארבע כוסות יין בליל הסדר, מצוות האזנה לקריאת המגילה בפורים ומצוות הדלקת נרות חנוכה.

מקור 3 אוצר המדרשים, מדרש חנוכה

גזרות היוונים

תלמיד תָּנוּ רַבָּנָן, בְּיָמֵי מַלְכוּת יוֹנָן הַרְשָׁעָה גָּזְרוּ עַל יִשְׂרָאֵל:
עמ' 4

1. שְׂכַל מִי שֵׁישׁ לוֹ בְּרִיחַ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ יַחֲקֹק עָלָיו שְׂאִין לְשׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל (בלשון סגי נהור) חֶלֶק וְנַחְלָה בְּאֵלּוּקֵי יִשְׂרָאֵל, מִיַּד הֵלְכוּ יִשְׂרָאֵל וְעָקְרוּ בְּרִיחִים שְׂבָבְתֵיהֶם.

2. וְעוֹד גָּזְרוּ שְׂכַל מִי שֵׁישׁ לוֹ שׁוֹר יִכְתֹּב עַל קַרְנוֹ שְׂאִין לְשׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל חֶלֶק בְּאֵלּוּקֵי יִשְׂרָאֵל, הֵלְכוּ יִשְׂרָאֵל וּמָכְרוּ שׁוֹרֵיהֶם.

3. וְעוֹד גָּזְרוּ עָלֵיהֶם שִׁיְהִיוּ בּוֹעֲלִין נְשִׂיהֶן נְדוּת, הֵלְכוּ יִשְׂרָאֵל וּפָרְשׁוּ מִנְשִׂיהֶן.

[כנראה הכוונה שסגרו את המקוואות, והיהודים נאלצו לחיות בפרישות, כפי שקרה מספר פעמים במהלך ההיסטוריה, כמו ברוסיה הסובייטית, שהמחלקה היהודית של הק"ג"ב סגרה את המקוואות באמתלה בריאותית, וזוגות נאלצו לחיות בנפרד במשך תקופות ארוכות.]

היוונים ניסו להשליט בכוח את התרבות ההלניסטית היוונית בעם ישראל. הם העריצו חוכמה אך בזו לאמונה באלוקים כמקור סמכות המחייב את האדם לצורות התנהגות מסוימות, קרי: מצוות.

הם חוקקו חוקים דרקוניים במטרה לשרש את המצוות מהעם היהודי. הם כפו על כל בעל בית לרשום על בריח דלת ביתו כתובת בולטת המצהירה על כפירתו באלוקים; בתגובה, הסירו היהודים את הבריחים מבתיהם.

כאשר היוונים תיקנו את החוק והחילו אותו על קרני השוורים – נפטרו היהודים מן השוורים שלהם, וכן הלאה. המוח היהודי מצא פתרונות יצירתיים כיצד להימנע מלעבור עבירה מבלי להפר את החוק.

אבל אז הפציעו הכובשים עם גזרה מרושעת ונבזית במיוחד:

4. ועוד גזרו שְׁפָל מִי שְׁנוּשָׂא אִשָּׁה תִּבְעַל לְהַגְמוֹן תַּחֲלָה וְאַחַר כֵּן תִּחְזֹר לְבַעֲלָהּ.

(יש טוענים שהיה זה נוהג נפוץ בקרב שליטים במקומות רבים כדי להפגין את בעלותם).

מחאת אחות המכבים

לתלמיד
עמ' 4
וְנִהְגוּ בְּדָבָר הַזֶּה שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְשִׁמּוֹנָה חֳדָשִׁים עַד שֶׁנִּשְׁאֲת בְּתוֹ שֶׁל יוֹחָנָן כִּהְיוּ גְדוֹל. כִּיִּן שָׂרְצוּ לְהוֹלִיכָהּ אֶצְלָה אוֹתוֹ הַהַגְמוֹן פָּרְעָה רֵאשָׁה וְקָרְעָה בְּגָדֶיהָ בְּפָנֵי הָעָם, מִיָּד נִתְמַלֵּא יְהוּדָה וְאֶחָיו חִמָּה עָלֶיהָ וְאָמְרוּ "הוֹצִיאוּהָ לְשָׂרְפָה". אִזּוֹ אָמְרָה לוֹ: "הֵיאֵךְ אֶתְבָּזָה לְפָנַי אַחִי וְרַעִי, וְלֹא אֶתְבָּזָה בְּעֵינַי עֶרְל וְטָמֵא שְׂאֲתָם רוֹצִים לְמַעַל בִּי וְלְהוֹלִיךְ אוֹתִי לְשֹׁכֵב אֶצְלוֹ?"

הנוהג הנפשע של הולכת כלה להגמון נמשך במשך כמעט ארבע שנים, והעם הוריד את הראש ונכנע. איזה סיכוי היה להם מול המעצמה הגדולה בעולם?

כשבתו של הכהן הגדול עמדה להינשא, ציפה לה גורל דומה... כולם מתאספים לסעודת החתונה, כולם יודעים מה יקרה, ואף אחד לא נוקף אצבע. אך אותה בת ישראל עושה מעשה קיצוני שמעיר את הקהל, ומציית בהם את רוח הקרב שתוביל למרד הגדול.

התחלת ההתקוממות

לתלמיד
עמ' 4
כִּיִּן שֶׁשָּׁמַע יְהוּדָה וְחַבְרִיו כֵּן נוֹעְצוּ יַחְדָּיו לְהִרְגֵה הַהַגְמוֹן. מִיָּד הִלְבִּישׁוּ הַנְּעִרָה בְּלָבוֹשׁ מַלְכוּת וְעָשׂוּ חִפָּה שֶׁל הַדָּס מִבֵּית חֲשֵׁמוֹנָאִי עַד בֵּיתוֹ שֶׁל הַהַגְמוֹן, וּבָאִין כָּל בְּעָלֵי גָבַל וְכַנּוֹר וּבְעָלֵי זֶמֶר וְהָיוּ מְזַמְרִים וּמְרַקְדִים עַד שֶׁבָאוּ לְבֵית הַהַגְמוֹן. כִּיִּן שֶׁשָּׁמַע הַהַגְמוֹן כֵּן אָמַר לְשָׂרְיָו וְעַבְדָּיו "רְאוּ אוֹתָם שֶׁהֵם מְגִדוּלֵי יִשְׂרָאֵל מְזַרְעֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֵן, כִּמָּה הֵם שִׁמְחִים לְעֲשׂוֹת רְצוֹנִי. רְאוּיָם הֵם לְכַבּוֹד גְּדוֹל". וְצוּהָ לְהוֹצִיא חוּץ שָׂרְיָו וְעַבְדָּיו וְנִכְנַס יְהוּדָה וְחַבְרִיו עִם אָחוֹתוֹ אֶצְלָה הַהַגְמוֹן וְחָתְכוּ רֵאשׁוֹ וּבָזְזוּ כָּל אֲשֶׁר לוֹ. וְהָרְגוּ שָׂרְיָו וְעַבְדָּיו וְדָרְסוּ הַיְּוֹנִים עַד גְּמִירָא חוּץ מֵעֶקֶר הַמַּלְכוּת.

צבא היוונים נכנס לפעולה

לתלמיד
עמ' 4
וְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ בְּעִיר הָיוּ בְּרִתָּת וּבְרַעַד בְּשִׁבִיל אוֹתָם בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל. יְצָאָה בַת קוֹל וְאָמְרָה, "נִצְחוּ הַצְּעִירִים שֶׁהִלְכוּ לְהִלָּחֵם בְּאַנְטִיּוֹכְיָה". וְחִזְרוּ אוֹתָם בְּחוּרִים וְסָגְרוּ הַשְּׁעָרִים וְעָשׂוּ תְּשׁוּבָה וְעָסְקוּ בְּתוֹרָה וּבְגִמְיִלוֹת חֲסָדִים.

כִּיִּן שֶׁשָּׁמַע מֶלֶךְ יוֹנִים שֶׁהָרְגוּ יִשְׂרָאֵל הַהַגְמוֹן שָׁלוּ, קִבֵּץ כָּל עַמּוֹ וּבָא לְפָנָי יְרוּשָׁלַם וְהִבִּיא אוֹתָהּ בְּמִצּוֹר, וְנִפְתְּחוּ מֵאֵד הַיְּהוּדִים.

גבורתה של יהודית

לתלמיד
עמ' 5

וְהִיְתָה שָׁם אִשָּׁה אֶלְמָנָה, יְהוּדִית שְׁמָהּ. וְלָקַחָהּ שַׁפְחָתָהּ וְהִלְכָה אֶצְלֵי שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַם וְאָמְרָה, "הִנִּיחוּ אוֹתִי לְצִאת שְׂמָא יַעֲשֶׂה הַמָּקוֹם גַּם עַל יָדַי", וּפְתַחוּ לָהּ וַיִּצְאָהּ, וְהִלְכָה לְפָנַי הַמֶּלֶךְ, וַיֹּאמֶר לָהּ "מָה תִּבְקְשִׁי?" וְאָמְרָה "אֲדוֹנָי! בַּת גְּדוּלַיִם מִיִּשְׂרָאֵל אֲנֹכִי וְאָחִי נָבִיאִים. וְשָׁמַעְתִּי שֶׁהִיוּ מִתְנַבְּאִים שֶׁמֶחָר תִּפְלֵ יְרוּשָׁלַם בְּיַדְךָ". כִּינּוּ שֶׁשָּׁמַע כֶּן שָׁמַח שֶׁמָּחָה גְּדוּלָהּ. וְהָיָה הַמֶּלֶךְ מְאֻמֵּן לְאוֹתָהּ יְהוּדִית וַיִּיָּהֵב אוֹתָהּ וַיֹּאמֶר לָהּ, "רְצוּנְךָ שֶׁתִּנְשָׂאִי לִי?" וְאָמְרָה לוֹ, "אֲדוֹנָי הַמֶּלֶךְ אֵינִי רְאוּיָה אֲפִילוֹ לְאַחַד מֵעַבְדֶּיךָ, וְאֲמַנָם כִּינּוּ שֶׁלְּבַדְךָ נוֹטָה לָזֶה תַעֲבִיר כְּרוֹז בְּכָל הַמַּחְנָה שֶׁכָּל מִי שֶׁיִּרְאֶה שְׂתִי נָשִׁים הוֹלְכוֹת אֶצְלֵי הַמַּעֲיָן אֵל פְּגָעוֹ בְּהוֹ, לְפִי שֶׁצָּרִיכָה אֲנִי לִילֵךְ לְשֵׁם לְרַחֵץ עַצְמִי וּלְטַבֵּל". מִיָּד הֶעֱבִירוּ הַכְּרוֹז וְעָשְׂתָה כֶּן, וְעָשָׂה הַמֶּלֶךְ מִשְׁתָּה גְּדוֹל וְשָׂתוּ וְנִשְׁכְּרוּ.

בשורה בשערי העיר

לתלמיד
עמ' 5

וְאַחַר כֶּן הִלְכוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְאַהֲלָיו וְהַמֶּלֶךְ יָשָׁב וַיִּשֹׁן, וְהִלְכָה אוֹתָהּ יְהוּדִית וְנִטְלָה סִיף שֶׁלּוֹ וְחָתְכָה רֹאשׁוֹ וּפְשָׁטָה סֶדִין עָלָיו, וְהִלְכָה עִם רֹאשׁוֹ שֶׁל מֶלֶךְ אֶצְלֵי שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַם וְאָמְרָה, "פְּתַחוּ לִי הַשְּׁעָרִים שֶׁכָּבַד עָשָׂה הַקַּב"ה גַּם עַל יָדַי". אָמְרוּ לָהּ, "לֹא דַיְךָ שֶׁקְלָמְלֵת אֵלָּא שְׁבֹאת בְּעֵלִילָה עִמָּנוּ". מִיָּד הִרְאָה לָהֶם רֹאשׁוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, כִּינּוּ שֶׁרְאוּהוּ פְתַחוּ הַשְּׁעָרִים וַיִּצְאוּ וְהִרְיָמוּ קוֹל "שָׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד".

מנוסת האויבים

לתלמיד
עמ' 5

כִּינּוּ שֶׁשָּׁמְעוּ יְנִיגִים כֶּן, אָמְרוּ לְמַחֲרַת בָּאִים עָלֵינוּ, וְהִלְכוּ לְמֶלֶךְ וּמִצְאוּהוּ בְּלֹא רֹאשׁ וְנִפְלַע עָלֵיהֶם אֵימָה וּפְחָד וּבְרַחוּ כָּלָם, וַיִּרְדְּפוּ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵיהֶם וְהִרְגוּ מֵהֶם כַּמָּה וְכַמָּה. כִּן יַעֲשֶׂה הַקַּב"ה נִקְמָה בְּשׁוֹנְאֵינוּ מֵהֶרָה וַיַּחֲיֵשׁ לָנוּ יְשׁוּעָה בְּכָתוּב וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל.

מדברי המדרש עולה עד כמה הנשים היו משמעותיות בנס חג החנוכה. הן היו הקורבנות המרכזיים של הכיבוש היווני; אישה צעירה הייתה זו שהעירה את רוח הכבוד באחיה ועודדה אותם לצאת למרד; והייתה זו אישה שבאומץ לב חיסלה את המצביא היווני והביאה את הניצחון. הן גם היו מרוויחות חשובות מהניצחון: ההכרעה הצבאית המוחצת הביאה לקיצו את הסיוט של כל אישה יהודייה. ההתעמרות בנשים נפסקה, והן יכולות היו להינשא לבעליהן ללא מורא.

לכן, על אף שמצוות עשה תלויות זמן אינן חלות על נשים, הוחרגה מצוות חנוכה מהכלל עקב השותפות המרכזית של הנשים בסיפור החג.

עד כאן ההיסטוריה.

<< הרבי

לתלמיד
עמ' 5

ויש לבאר טעם הדבר (בפנימיות הענינים) שההצלה של נס חנוכה באה על ידי אישה דווקא (שלכן מחויבות - כאמור - בהדלקת נר חנוכה).

בחלקים הבאים של השיחה, מבאר הרבי מהי הסיבה להשתלשלות הסיפור באופן הזה, ומה אנו לומדים מכך.

ב. מלחמת התאבדות

<< הרבי

מי התיר למכבים למסור את נפשם?

לתלמיד עמ' 6 ובהקדמה⁷ - שלכאורה אינו מובן טעם מסירת נפשם של בני ישראל במלחמתם נגד היוונים, שהרי, על פי דין לא היו בני ישראל מחויבים, לכאורה, במסירות נפש זו, כי, גזירת היוונים היתה⁸ על מצוות שחל עליהן הדין של "יעבור ואל יהרג".

מקור 4 משנה תורה, הלכות יסודי התורה, פרק ה', הלכה א'

יעבור ועל יהרג

לתלמיד עמ' 6 כל בית ישראל מצוין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר (ויקרא כב, לב) "ונקדשתי בתוך בני ישראל". ומזהרין שלא לחלו שנאמר (ויקרא כב, לב) "ולא תחלו את שם קדשי". כיצד. כשיצמד עובד כוכבים ויאנס את ישראל לעבור על אחת מכל מצוות האמורות בתורה או יהרגנו, יעבר ואל יהרג שנאמר במצות (ויקרא יח, ה) "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". וחי בהם ולא שימות בהם. ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

"יהרג ואל יעבור" היא הנחיה הלכתית לאדם הנדרש לבחור בין שתי ברירות: לחטוא בעבודה זרה, גילוי עריות או שפיכות דמים – או למות. על היהודי להקריב את חייו ולא לחטוא באחד מהחטאים החמורים האלו.

אולם חובה זו חלה רק בשלושת המקרים הללו בלבד. בתורה ישנן 365 מצוות "לא תעשה" – הימנעויות שהן חובה. למעט שלוש העבירות שהזכרנו, אסור לסכן את החיים גם במחיר הכואב של ביצוע עבירה.

נשאלת השאלה, מי התיר למכבים לצאת למרד חסר סיכוי ולסכן את חייהם למען קיום התורה והמצוות? הלוא התורה עצמה קובעת שפיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה!

<< הרבי

על גזירות בשעת השמד חייבים להיהרג

לתלמיד עמ' 6 ואף על פי שהחילוק האמור בין שאר המצוות (ש"יעבור ואל יהרג") ושלוש העבירות (ש"יהרג ואל יעבור") אינו אלא שלא בשעת השמד, "אבל"¹⁰ בשעת השמד¹¹, והוא שעומד מלך רשע. . ויגזור שמד¹¹ על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצוות, יהרג ואל יעבור אפילו על אחת משאר מצוות, ובפשטות נראה¹² שדינו של מצב ימי חנוכה הוא כשעת גזירה.

(10) רמב"ם שם ה"ג (מסנהדרין שם, סע"א).
(11) לפנינו ברמב"ם "גזירה" במקום "שמד". אבל בכ"י התימנים ועוד "שמד".
(12) ראה רמב"ם שבהערה 3.

(7) בהבא לקמן - ראה גם ד"ה וישב יעקב (לעיל ע' 205). לקו"ש חל"ה ע' 172 ואילך.
(8) ראה מגילת אנטיוכוס. אוצר מדרשים (אייזענשטיין) ע' 190 ואילך.
(9) סנהדרין עד, א. רמב"ם הל' יסוה"ת רפ"ה. טוש"ע יו"ד ר"ס קנז.

ותלמיד ^{עמ' 6} וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שְׁלֹא בְּשַׁעַת הַגְּזֵרָה אָבָל בְּשַׁעַת הַגְּזֵרָה וְהוּא שְׂיַעֲמֹד מֶלֶךְ רָשָׁע כְּנִבּוּכַדְנֶצַּר וְחִבְרִיּוֹ וַיִּגְזֹר גְּזֵרָה עַל יִשְׂרָאֵל לְבַטֵּל דְּתָם אוֹ מִצְוָה מִן הַמִּצְוֹת. יִהְרֵג וְאֵל יַעֲבֹר אֶפְלוּ עַל אַחַת מִשְׁאָר מִצְוֹת בֵּין נְאֻנְס בְּתוֹךְ עֲשָׂרָה בֵּין נְאֻנְס בֵּינוּ לְבֵין עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים.

הציווי "ייהרג ואל יעבור" המוגבל לשלוש עבירות בלבד – חל רק על יהודי כאדם אישי. כאשר עם ישראל ככלל מתמודד עם איום רוחני שבו משטר עוין מנסה לגרום לו להמיר את דתו – כאן צריך למסור את הנפש על כל חטא וחטא, גם הקטן והזניח ביותר. ברור שזה היה המצב תחת גזירות יוון. אם כן, ברור שהיהודים היו צריכים למסור את נפשם על כך!

<< הרבי

מוכנות להיהרג אינה מחייבת מרד!

ותלמיד ^{עמ' 7} הרי עדיין יש מקום לעיון אם בני ישראל היו חייבים לצאת במלחמה על כך, שהרי, כוונת הדברים שבשעת השמד "יהרג ואל יעבור" על כל המצוות, היא, שאם כופים את האדם לעבור על מצוות התורה, חייב הוא למסור את נפשו ולא לעבור; אבל לכאורה אין לומר שיש חיוב לצאת במלחמה נגד המלכות הרשעה לבטל גזירות.

ב"שעת השמד" צריכים למסור את הנפש על כל מצווה ומצווה, אבל חובה זו חלה רק כאשר באים אל האדם באופן אישי ומאלצים אותו לחטוא. במקרים רבים יכול האדם לבחור בחלופה שלישית – לברוח למדבר, להסתתר בדרך כזו או אחרת, וכך להימנע מביצוע העבירה. בשום מקום לא כתוב שהאדם נדרש מיוזמתו לצאת למרד ולמלחמת התאבדות נגד הצבא החזק ביותר בעולם!

ולפי זה דרוש ביאור והסבר - מדוע יצאו בני ישראל במלחמה נגד היוונים ומסרו את נפשם באופן שלא היו מחויבים בו כלל!?

לכאורה, מבחינה הלכתית גרידא, המכבים לא היו אמורים לסכן את נפשם מול הצבא היווני האדיר, אלא להשלים עם המצב, לנסות להסתתר במערות או בכל מקום אחר, ולשם לקיים את המצוות בסתר. מה שנקרא בשפתנו: להוריד את הראש ולחכות שהגלים יעברו וזמנים טובים יותר יבואו.

(בלקוטי שיחות חליה עמוד 173 (בשיחת וישב-חנוכה), הרבי שואל את אותה שאלה ומבאר בסגנון דומה. עיין שם).

ג. קדושת האומה

<< הרבי

למעלה מחשבונות

ויש לומר הביאור בזה: לתלמיד עמ' 8

מכיון שבימי חנוכה הייתה הגזירה על ענינים הקשורים עם "טהרת המשפחה", דבר הנוגע לקדושת האומה, ובזה תלויה גם קדושת עם ישראל במשך כל הדורות הבאים לאחרי זה - לכך לא התחשבו בני ישראל כלל אם חייבים הם למסור את נפשם או לאו, אלא יצאו למלחמה במסירות נפש שלמעלה מטעם ודעת, כדי לשמור ולהבטיח את קדושת האומה.

לפעמים התנהגות היהודי מתעלה מהשיקול הרגיל, מה חייבים לעשות ומה לא. יש זמנים ומצבים שנשמתו מתפרצת מתוכו ומנהלת את קבלת ההחלטות שלו לפי צו מצפונה. במקרים אלו, היהודי אינו נכנס לניתוח שכלי, אלא פועל ממקום לא הגיוני, כמעט חסר שליטה.

כפי שנראה מיד, ההלכה מכירה בלגיטימיות של התנהגות כזו במקרים מסוימים.

מקור 6 נסף משנה על הרמב"ם, הלכות יסודי התורה, פרק ה', הלכה א'

סוֹבֵר רַבִּינוּ שְׁכַשְׁאֲמוֹ בְּגִמְרָא יַעְבוֹר וְאֵל יִהְרַג פְּרוּשׁ צָרִיךְ לַעֲבֹר כְּדֵי שְׁלֵא יִהְרַג. אָבֵל שְׁלָמִים וְכֵן רַבִּים סוֹבְרִים דָּאֵם נִהְרַג וְלֹא עֵבֶר צְדָקָה תַּחֲשָׁב לוֹ. וְנִרְאֶה שְׁמִפְרָשִׁים יַעְבוֹר וְאֵל יִהְרַג הַרְשׁוּת בְּיָדוֹ לַעֲבֹר כְּדֵי שְׁלֵא יִהְרַג.

לתלמיד עמ' 8

וְכַתֵּב בְּנִמוּקֵי יוֹסֵף, דְּאֶפִּילוּ לְפִי סְבֵרַת רַבִּינוּ אִם הוּא אָדָם גְּדוּל וְחִסִּיד יִרְא שְׁמִים וְרוּאָה שְׁהַדוֹר פְּרוּץ בְּכֵן רִשְׁאֵי לְקַדֵּשׁ אֶת הַשֵּׁם וְלִמְסוֹר עֲצָמוֹ אֶפְלוֹ עַל מִצְוֵה קִלְיָה כְּדֵי שְׁיִרְאוּ הָעָם וְלִמְדוּ לִירְאָה אֶת הַשֵּׁם וְלִאֲהַבּוּ בְּכָל לְבָבָם.

אדם רשאי "לקדש את ה' ולמסור עצמו אפילו על מצווה קלה" אם "הדור פרוץ". כלומר, יש מקום לביצוע מעשה של הקרבה אישית למטרות פרסום, חינוך והשפעה על החברה. זהו מקרה קיצוני, אבל התרחשותו בהחלט אפשרית ומוערכת. (ראה לקוש חליה עמוד 172).

<< הרבי

הנשים עוררו את הגברים לצאת למרד

וענין זה נפעל על ידי נשי ישראל שבדור ההוא: לתלמיד עמ' 8

נוסף לכך שגם הנשים עצמן לחמו נגד היוונים באופן של מסירות נפש שלא היו מחויבים בה (כמו האנשים), הרי, נשי ישראל הן הן שעוררו ופעלו על האנשים

להתעורר ברגש של מסירות נפש שלמעלה מטעם ודעת, ולצאת במלחמה גלויה נגד היוונים¹³.

וכיון שהעבודה המיוחדת של מסירות נפש שמצינו בימי חנוכה (מסירות נפש שלמעלה מטעם ודעת) - נתעוררה ובאה על ידי נשי ישראל, לכך זכו שגם נס ההצלה בא על ידן דווקא.

הנשים, לא רק שלקחו חלק במלחמה עם היוונים, אלא אף היו אלו שהציתו את אש המרד, ושכנעו את הגברים למסור את הנפש בשביל קדושת האומה. ולכן, הן גם זכו שההצלה והניצחון יבואו על ידי אישה.

שכר על־טבעי עבור מצווה על־שכלית

זתלמיד **עמ' 9**
ויש לומר, שמכיון שהקב"ה משלם לישראל "מדה כנגד מדה"¹⁴ - לכן, כשם שעבודתם של ישראל בזמן ההוא הייתה באופן של מסירות נפש שלמעלה מטעם ודעת, גם השכר שניתן להם מאת הקב"ה (בשביל עבודתם) היה למעלה מטעם ודעת.

ושני פרטים בזה: (א) ניצחון המלחמה נגד היוונים - שהיה ניצחון שלמעלה מן הטבע. (ב) נס מציאת פך השמן הטהור, ועוד ועיקר הנס שלאחרי זה - שאף ש"לא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים"¹⁵.

עד עכשיו למדנו שהמצוות תואמות את החיים, ובמקרים בהם האדם כפוף לאילוצים שמונעים ממנו לעמוד בכל הדרישות ההלכתיות, ניתן לו 'פטור'. במסגרת זו, הכלים ההגיוניים משחקים תפקיד מרכזי. ההלכה מנתחת את המצב ומנחה את האדם כיצד לנהוג בה.

במהלך המאבק והמרד - השיקולים ההגיוניים לא תפסו מקום. מה שהניע את הנשים - ובעקבותיהן את הגברים - להתקומם נגד היוונים השולטים, הייתה רוח של מסירות נפש על־שכלית, שכלל לא נבעה מהיגיון (אף שגם ההלכה מכירה בה).

בתגובה, גם השכר הגיע בצורה על־טבעית לגמרי: ניצחון של קומץ מכבים לא חמושים מול ממלכה אדירה ונס מציאת פך השמן - כמות קטנה של שמן טהור שהייתה אמורה להספיק ליום בעירה אחד בלבד, ואשר דלקה במנורת המקדש שמונה ימים.

בשביל מה היה צריך שמן טהור?

זתלמיד **עמ' 9**
ויובן זה בהקדם¹⁶: לכאורה מדוע הוצרכו ישראל לנס מציאת פך שמן טהור, ושהשמן ידלק במשך שמונה ימים - הרי "טומאה הותרה (או דחוייה) בצבור"¹⁷, ואם כן היה מותר להם להדליק את המנורה גם בשמן טמא?

ס"ב (תו"מ סה"מ כסלו ע' קפז) ואילך.
(16) בהבא לקמן - ראה פני יהושע לשבת שם. ועוד. וראה גם לקו"ש ח"כ ע' 488 ואילך. מכתב כ"ו וכ"ח כסלו שנה זו (אג"ק ח"ה ס"ע צו ואילך). ע' קו ואילך.
(17) פסחים עז, א. פ. סע"א. וש"נ.

(13) ראה יוצר ושאליות שבהערה הקודמת (ס"ע קפז ואילך). וש"נ. אוצר מדרשים ע' 190. ע' 192. ולהעיר מפסקי ריא"ז שבת פ"ב הל' חנוכה אות טו.
(14) שבת קה, ב. סנהדרין צ, סע"א. וראה טוטה ה, ב ואילך.
(15) שבת כא, ב ובמאירי שם. וראה ד"ה ואתה ברהמ"ך הרבים כו' תשמ"ח

מקור 7 פני יהושע מסכת שבת דף כ"א עמוד ב'

לתלמיד עמ' 9
מאי חנניה דתנו רבנן [כו'] טמאו כל השמנים שבהיכל [כו'] ולא מצאו אלא פך אחד [כו'] ונעשה בו נס.

ולכאורכה יש לתמה כל טרח הנס זה למה דקא קימא לן טמאה התרה בצבור והיו יכולין להדליק בשמן טמא.

כשבוחנים את המצב על פי אמות מידה הלכתיות, לא ברור מדוע היה צורך בנס מדהים כל כך. ההלכה הרי מתירה במפורש להשתמש בשמן טמא – שהיה בשפע. "טומאה הותרה בציבור" – כך נכתב בהלכה שחור על גבי לבן. לא נעים להדליק בשמן טמא שאותו חיללו ידיהם המשוקצות של היוונים, אבל אין כאן מניעה הלכתית. שהרי מדובר על צורך של כלל הציבור, ובמקרה כזה ההלכה מתירה זאת.

<< הרבי

לתלמיד עמ' 9
והביאור בזה - שהקב"ה שילם לבני ישראל "מדה כנגד מדה", ומכיון שהם מסרו נפשם באופן של לפנים ולמעלה משורת הדין, שילם להם הקב"ה בנס מציאת הפך של שמן טהור והדלקתו במשך שמונה ימים, שגם הוא למעלה משורת הדין (כיון שעל פי דין היו מותרים, כאמור, להדליק בשמן טמא)¹⁸.

כשאדם חורג מהמסגרת המחייבת שלו ומתאמץ לבצע גם מה שהוא לא חייב, הקב"ה רווה נחת ממנו וגומל לו גם הוא באותה מדה, מעבר למה ש'חייב' כביכול.

לא מתפשרים על קדושת האומה

ומזה לימוד והוראה לכל אחד ואחת מישראל:

בדבר הנוגע לקדושת האומה אין לעשות אך ורק מה שמותר (וצריך) משורת הדין, אלא צריכים להתחזק ולהתאמץ ללכת במסירת נפש למעלה מטעם ודעת, לפנים משורת הדין, והקב"ה משלם מדה כנגד מדה, שאף בעיניים שיכולים להסתפק במדה מסוימת, נותן הקב"ה בשפע רב - בגשמיות ועל דרך זה ברוחניות.

משיחת ליל נר חמישי דחנוכה, בעת הקבלת פנים, ה'תשי"ב
בלתי מוגה
תורת מנחם חלק ד' עמ' רלב

ברוך ה', בימינו איננו מתמודדים עם משטרים אפלים המצננים את צעדינו ומבקשים למנוע מאיתנו לקיים מצוות. יהודי זמננו נהנים מחופש דת מוחלט. קהילות יהודיות פורחות בכל העולם, והן זוכות לחיים שלווים ולכבוד מהסביבה הלא-יהודית. ביטויים של אנטישמיות זוכים לגינוי ולהוקעה על-ידי ממשלות וארגונים חברתיים.

אבל הרעיון של "מסירות נפש" יכול לקבל ביטוי גם אצלנו. המאמץ הנוסף לבצע מעשה טוב גם כשלא חייבים, גם כשאפשר למצוא תירוצים מוצדקים (!) כדי להשתמט ממנו, מזכים אותנו בתגמול זהה, "מידה כנגד מידה".